

VERSLO SĄLYGŲ VERTINIMO METODŲ ANALIZĖ

Mindaugas Samoška

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas
El. paštas samoska.mindaugas@gmail.com*

Santrauka. Aptariami žinomiausi verslo sąlygų vertinimo metodai, tokie kaip Pasaulio banko verslo sąlygų vertinimo modelis ir Pasaulio ekonomikos forumo konkurencingumo vertinimo modelis. Taikant šiuos modelius, kasmet atliekami tyrimai verslo sąlygų palankumo lygiui nustatyti. Rezultatai tarpusavyje lyginami, jais remiantis sudaromi ir publikuojami šalių reitingai pagal konkurencingumo lygio kriterijų. Straipsnyje aptariami pagal šias metodikas vertinami veiksniai, analizuojami ir lyginami jų vertinimo būdai, pirminiai ir grupiniai kriterijai, pagal kuriuos atliekamas verslo aplinkos veiksmų vertinimas. Atlikus esamų metodikų ir modelių analizę, pateikiamas jų tinkamumo vertinimas, identifikuojami metodikų trūkumai, pateikiamos išvalgos verslo sąlygų vertinimui tobulinti.

Reikšminiai žodžiai: konkurencingumo vertinimas, verslo sąlygos, Pasaulio bankas, ekonomikos laisvės indeksas.

Ivadas

Atviros pasaulinės ekonomikos kontekste išsivyrėja organizacijos, gebančios greitai prisitaikyti prie dinamiškų vartotojų poreikių ir rinkos konkurencijos. Augantis konkurencingumas skatina ieškoti būdų teikti vartotojams kokybiškesnes prekes bei paslaugas nedidinant prekių gamybos ir paslaugų teikimo sąnaudų. Viena iš pagrindinių sąlygų sėkmingai verslo plėtrai yra verslo sąlygų palankumo lygis aplinkoje, kurioje plėtojamas verslas. Tradiciškai, strategiame įmonės veiklos plane didelis dėmesys skiriamas išorės veiksmų analizei – verslo aplinkos tyrimams (Acar, Zehir 2010). Šiuolaikinė verslo aplinkos sąvoka apibrėžiama kaip kompleksiskai veikiančių politinių, ekonominių, kultūrinių, techninių, socialinių ir informacinių veiksmų visuma tam tikroje geografiškai apibrėžtoje teritorijoje. Kadangi teisiniai ginčai – neatsiejama šiuolaikinių verslo projektų dalis (Keršulienė *et al.* 2010), teisiniai veiksniai taip pat priskirtini verslo aplinkai. Praktikoje verslo sąlygų palankumo lygiui nustatyti taikomi skirtingi metodai, atliekamos periodinės studijos. Tačiau išanalizavus esamą metodinį verslo sąlygų vertinimo potencialą, galima išskirti jų trūkumus. Šio straipsnio tikslas – atlikti žinomiausių verslo sąlygų vertinimo metodų analizę, pateikti išvalgas jiems tobulinti.

Verslo sąlygų vertinimo ir jų palankumo lygio nustatymo poreikis

Globalizacijos ir internacionalizacijos procesai keičia verslo aplinką kiekvienoje šalyje, iškeldami daugybę naujų problemų ir klausimų (Čiburienė, Zaharieva 2006).

Šiuolaikinių įmonių sėkmė labiau priklauso nuo jų sugebėjimo parduoti itin konkurencingoje rinkoje nei nuo jų sugebėjimo užtikrinti kokybę (Ginevičius, Čirba 2009). Pagrindinė įmonių išlikimo sąlyga rinkos ekonomikoje – jų konkurencingumas (Ginevičius 2010). Nepaisant visų mokslinių diskusijų, iki šiol nėra vieno visuotinai priimto konkurencingumo modelio apibrėžimo (Balkytė, Tvaronavičienė 2010).

Aukštųjų technologijų vystymas turi strateginę reikšmę užtikrinant atskirų šalių ir regionų ekonomikos konkurencingumą (Chlivickas *et al.* 2009). Mokslinėje literatūroje taip pat išskiriama gamtinių išteklių įtaka šalies konkurencingumui. Atsiranda poreikis atlikti mokslinius tyrimus, kaip gamtiniai šalies ištekliai veikia konkurencingumą ir tvarią plėtrą ilgojo laikotarpio perspektyvoje (Balkytė, Peleckis 2010). Tačiau prekių gamintojų ir paslaugų teikėjų sugebėjimas konkuruoti iš dalies priklauso ir nuo valstybės vykdomos ekonominės politikos. Ekonomistai teigia, kad valstybės, kaip ir privačiojo verslo subjektai, konkuruoja tarptautinėje rinkoje (Reijan *et al.* 2000).

Šalių konkuravimas tarpusavyje dažniausiai vyksta dėl tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo. Tiesioginės užsienio investicijos vertinamos kaip vienas pagrindinių ekonomikos augimo veiksmų (Tvaronavičienė, Kalašinskaitė 2010). Siekiant pritraukti daugiau tiesioginių užsienio investicijų, būtina nustatyti motyvus, kodėl įmonės atlieka investicijas užsienio šalyse. Du pagrindiniai įmonių investavimo užsienyje motyvai yra internalizacija ir vieta (Krugman, Obstfeld 2006). Internalizacija padeda sumažinti riziką, nes

didelę darbų dalį atlieka pati įmonė arba jos filialai. Tokiu būdu išvengiama priklausymo nuo būtinus produktus ar paslaugas įmonei teikiančių įmonių nestabilumo rizikos. Vietos motyvas susijęs su ištekliais – naudingomis iškasenomis, pigia darbo jėga ir pan. Pagrindinis veiksnys, lemiantis užsienio investuotojų pritraukimą, būtent ir yra pigesnė darbo jėga nei investuotojo šalyje.

Darbo jėgos kaina priklauso nuo šalies ekonominės padėties. Šalys, kurios neturi šio konkurencinio pranašumo, vykdo verslo sąlygų palankumo gerinimo politiką, kuri pasireiškia taikomomis mokesčių lengvatomis ir mažesnėmis biurokratinėmis kliūtėmis gaunant leidimus ir licencijas. Kartais, siekdamas konkurencinio pranašumo, vieno regiono šalys, bendrai derindamos veiksmus, tarpusavyje konkuruoja su kitais regionais. Tokio tipo konkurencijos apraiškų galima rasti ir Baltijos šalių (Lietuva, Latvija ir Estija) regione, kuris tam tikrus strateginius regiono konkurencingumo didinimo veiksmus derina tarpusavyje (Miškinis, Lukaševičiūtė 2009).

Privačiojo verslo atstovai teigiamai vertina regionų ir atskirų valstybių tarpusavio konkuravimą (Ruane 2008). To priežastis – valstybių konkuravimo požymiai, kuriuos galima vertinti kaip verslo sąlygų gerinimą. Kuo valstybėje ar regione verslo sąlygos palankesnės, tuo valstybė ar regionas patrauklesnis užsienio investicijoms. Šalis ar regionas, pritraukdamas užsienio investicijas, didina bendrąjį vidaus produktą. Tai skatina investicijas gimininguose verslo sektoriuose, turi tiesioginį teigiamą poveikį atlyginimų lygiui, atvykstantajam turizmui, infrastruktūros kokybei ir gyvenimo lygiui (Wijeweera *et al.* 2010).

Tarptautinės įmonės ir pavieniai užsienio investuotojai ieško rinkų, kuriose investicijos duoda geriausią grąžą, yra mažiausiai rizikingos ir kuriose sąlygos verslui palankiausios (Devereux *et al.* 2008).

Norint atlikti išsamius rinkos ir atskirų jos sektorių tyrimus, įmonė turi skirti sąlygiškai daug išteklių. Taip pat tokiems tyrimams ne visada yra poreikis, jeigu investuotojus domina tik bendra informacija apie verslo sąlygas tam tikroje šalyje, o ne išsamūs atskirų rinkos segmentų, vartotojų ir tos pačios verslo šakos konkurentų tyrimai (Namwoon, Kwaku 2010).

Dėl išvardintų priežasčių atsiranda universalus tyrimo, skirto verslo sąlygų palankumui tirti, poreikis: toks tyrimas pateiktų rezultatus lyginamuju principu apie šalis, kuriose verslo sąlygos palankiausios. Šie periodiniai tyrimai pradėti organizuoti siekiant patenkinti privačių įmonių ir investuotojų poreikį gauti išsamią informaciją apie verslo aplinką potencialiose investavimo rinkose. Tyrimo rezultatai suteikia galimybę sudaryti šalių reitingą pagal verslo sąlygų palankumo kriterijų.

Verslo sąlygų vertinimo metodai

Veiksniai, darantys įtaką verslininkų investicijų pritraukimui, apibūdinami kaip verslo sąlygų palankumo veiksniai. Modelyje ar metodikoje turi būti aiškiai išdėstyta, kokie verslo aplinkos veiksniai yra vertinami, argumentuojama, kodėl būtent šie veiksniai, apibrėžiamas veiksmų standartizavimas, reikalingų duomenų rinkimo, įverčių sintezavimo būdas ir kokį galutinį rezultatą tikimasi gauti baigus vertinimą.

Verslo sąlygų palankumo lygiui turi įtakos nemažai veiksmų, suskirstytų į kategorijas ar sritis. Kai kurie pavieniai veiksniai nelabai veikia galutinį rezultatą, tačiau turi būti tinkamai įvertinta jų įtaka. Tokiu atveju atskiriems veiksmams nustatomas reikšmingumas. Tačiau jeigu į vertinamų veiksmų sąrašą bus įtraukti patys smulkiausi, įtakos turintys veiksniai, tyrimas bus labai išplėstas, atsiras didesnės paklaidos tikimybė, duomenys bus sunkiau surenkami, ilgiau sintezuojami ir rezultatai gaunami ne realiu laiku, o interpretuoti pagal vėluojančius duomenis. Todėl veiksmų, darančių įtaką verslo sąlygų palankumui, sąrašas turi būti glaustas, o į jį įtraukiami tik svarbiausi veiksniai. Taip pat veiksmus galima grupuoti ir taikyti kelių lygių vertinimo sistemą, agreguojant žemesnio lygio veiksmų įverčius pagal nustatytus kriterijus į veiksmų įverčius pagal aukštesnio lygio kriterijus.

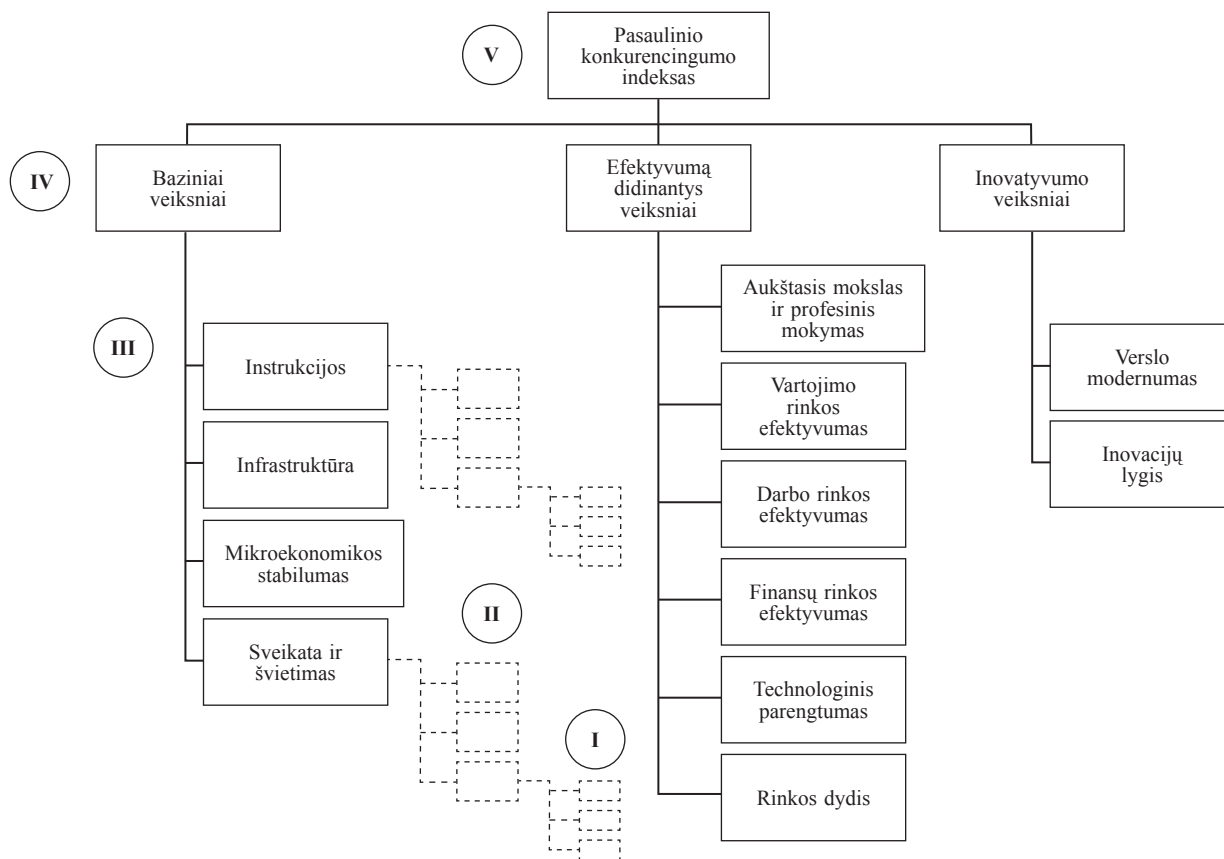
Verslo sąlygų vertinimą reguliariai atlieka keletas pasaulio gerai žinomų institutų ir kitų organizacijų: „Pasaulio ekonomikos forumas“, „Pasaulio bankas“, „Heritage fondas“, leidinio „The Economist“ EIU (The Economist Intelligence Unit) padalinys ir Šveicarijos Tarptautinis vadybos plėtros institutas (IMD).

Bendras visų išvardintų institucijų naudojamų verslo sąlygų vertinimo metodų bruožas yra duomenų palyginamumo sąlygos užtikrinimas, t. y. remiantis tyrimų rezultatais, sudaromos šalių rikiuotės pagal verslo sąlygų palankumo požymį. Trumpai pristatysime kiekvieną iš minėtų vertinimo metodų.

Pasaulio ekonomikos forumas sudaro 134-ajame tyrimo dalyvaujančių šalių konkurencingumo reitingą, remdamasis pasaulinio konkurencingumo indeksu. Indekso apskaičiavimo seka pavaizduota schemoje (1 pav.).

Tyrimo metu pagal 113 kriterijų vertinami verslo aplinkos veiksniai. Kriterijai apima platų spektrą vertinamų veiksmų, tokių kaip kelių kokybė ir šalies juridinė nepriklausomybė. Veiksniai suskirstyti grupėmis ir pogrupiais, kurie taip pat smulkinami į mažesnius vertinamus elementus – veiksmus.

Tyrimo dalyvaujančių šalių konkurencingumo vertinimas pradedamas pagal I lygio kriterijus. Verslo aplin-

1 pav. Įverčių agregavimo schema pagal kriterijų lygius (Pasaulio ekonomikos forumas 2010)

Fig. 1. The schematic view of score aggregation steps in different criteria levels (World Economic Forum 2010)

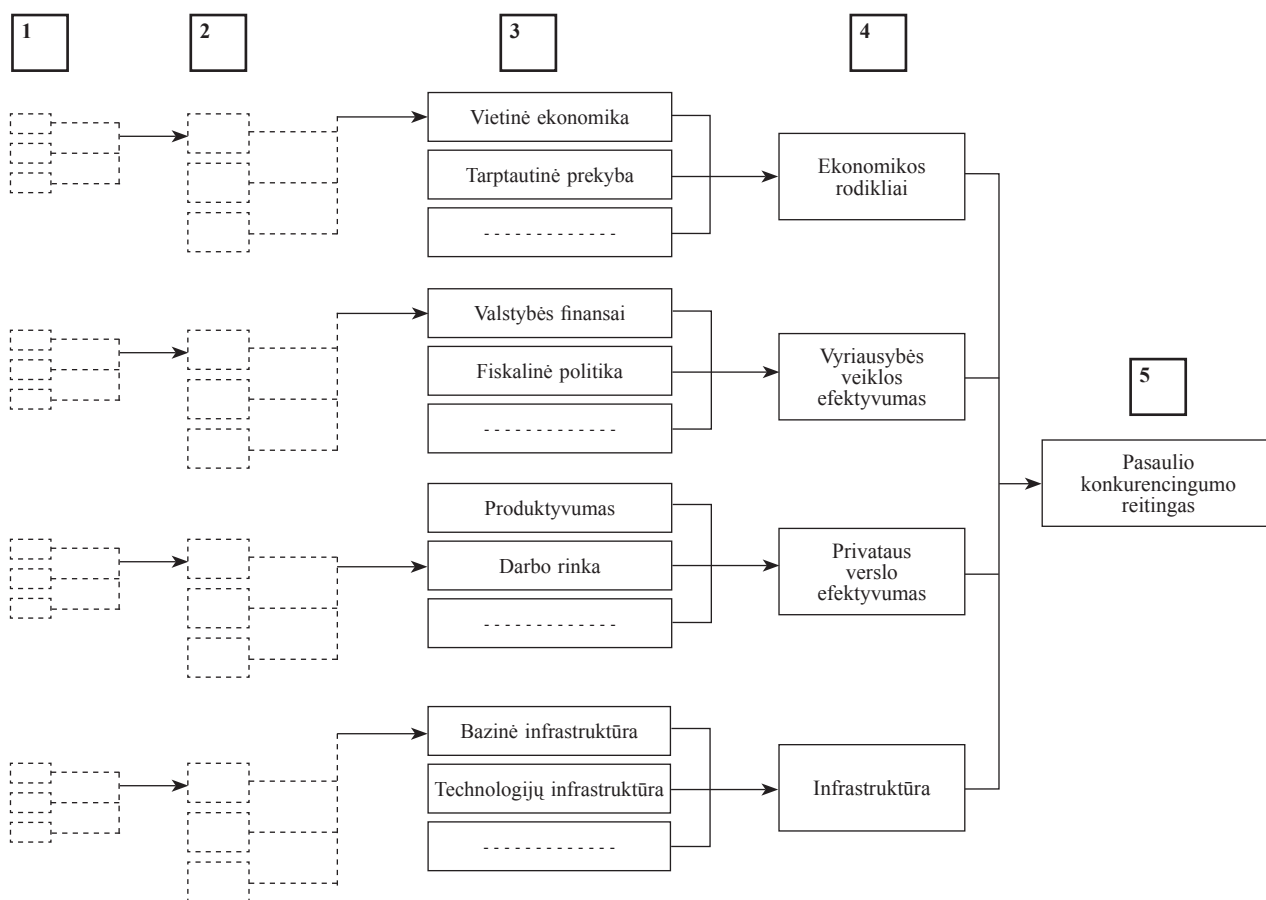
kos veiksniais pagal kiekvieną I lygio kriterijų ekspertai skiria nuo 1 (žemiausias) iki 7 (aukščiausias) balų. Gauti rezultatai, vertinant pagal I lygio kriterijus, agreguojami iki įverčių pagal IV lygio kriterijus. Tuomet, atsižvelgiant į vertinamos valstybės ekonomikos vystymosi stadiją, kiekvienam iš trijų veiksnų įverčių, gautų vertinant pagal IV lygio kriterijus, priskiriamas skirtingas reikšmingumas. Reikšmingumo lentelė sudaryta metodikos autorių ir yra nekintama. Atsižvelgiant į nustatytą veiksnų reikšmingumą, įverčiai patikslinami pagal IV lygio kriterijus. Apskaičiuavus įverčių pagal IV lygio kriterijus sumą, gaunamas įvertis pagal V lygio kriterijų – pasaulinio konkurencingumo indeksas.

Pasaulinio konkurencingumo indekso skaičiavimams atlikti naudojami dviejų rūšių informacijos šaltiniai – oficialūs statistiniai duomenys ir ekspertų apklausų metu gauta informacija.

Šveicarijos Tarptautinis vadybos plėtros institutas verslo sąlygų vertinimą atlieka kasmet, naudodamas pasaulio konkurencingumo metraščio sudarymo metodą. Remiantis šiuo metodu, vertinamas 57 šalių konkurencingumas pagal instituto metodikoje nustatytus kriterijus. Konkurencingumo balas skaičiuojamas pagal penkių lygių kriterijus. Išskiriami

4 ketvirto lygio kriterijai, pagal kuriuos verslo aplinkos veiksniais skiriami įverčiai agreguojant įverčius pagal 20 trečio lygio kriterijų. Įverčiai pagal trečio lygio kriterijus apskaičiuojami vertinant pagal antrojo ir pirmojo lygio kriterijus, kurių iš viso yra 329. Įverčiai pagal kiekvieną ketvirtojo lygio kriterijų gaunami agreguojant juos pagal vienodą trečiojo lygio kriterijų įverčių skaičių (penkis). Nepriklausomai nuo to, pagal kokį kiekį antrojo lygio kriterijų apskaičiuojamas trečiojo lygio kriterijų įvertis, kiekvienas trečiojo lygio kriterijus bendroje struktūroje turi vienodą reikšmingumą – 5 proc. įtaką bendrajam galutiniam šalies rezultatui. Įverčių pagal kriterijus agregavimo schema pateikta 2 pav.

Tiriant, kaip veikia privatusis verslo sektorius, Pasaulio bankas taiko „Doing Business“ verslo sąlygų palankumo vertinimo modelį (McLiesh, Arizti 2006). Verslo sąlygų palankumas vertinamas remiantis metodika, sudaryta Pasaulio banko ekspertų. Remiantis praktiniu metodikos taikymu ir tyrimo metu gautais rezultatais, Pasaulio bankas kasmet publikuoja „Doing Business“ ataskaitą. „Doing Business“ tyrimo ataskaita sudaryta iš dalių, analizuojančių skirtingų pasaulio regionų verslo sąlygų palankumą. Tyrime analizuojama 183 valstybė pagal metodikoje nustatytus 10

2 pav. Įverčių pagal kriterijus agregavimo schema (IMD 2010)
Fig. 2. The schematic view of score aggregation steps (IMD 2010)

grupinių kriterijų. Kiekvienas grupinis kriterijus sudarytas iš pirminių kriterijų, pagal kuriuos vertinami verslui įtakos turintys veiksniai. Kiekybiniai duomenys renkami skirtingo ekonominio išsivystymo lygio šalyse, tyrimo vykdymas nesudėtingas ir sąlygiškai nebrangus (Berglof, Claessens 2006).

Pagal kiekvieną pirminį kriterijų 2010 m. tyrimo metu priskirtas įvertis nuo 1 iki 183, atsižvelgiant į tai, kurioje vietoje šalių rikiuotėje pagal atitinkamą kiekybinį rodiklį buvo vertinamoji šalis. Antrajame etape apskaičiuojami įverčiai pagal grupinius kriterijus. Agreguojami įverčiai pagal grupinius kriterijus, sudarančius pirminius kriterijus. Įverčių agregavimas vykdomas apskaičiuojant įverčių pagal atitinkamo grupinio kriterijaus pirminius kriterijus aritmetinį vidurkį. Trečiajame etape apskaičiuojamas bendrasis šalies verslo sąlygų palankumo balas, suskaičiuojant visų grupinių kriterijų įverčių sumą. Ketvirtajame etape, remiantis kiekvienos šalies verslo sąlygų palankumo balu, sudaroma šalių rikiuotė – nuo surinkusios mažiausią balą ir iki didžiausio.

Leidinio „The Economist“ padalinys, pavadintas „The Economist Intelligence Unit“ (EIU), atlieka kasmetinę verslo sąlygų (aplinkos) palankumo analizę 82 šalyse, ir

remiantis jos rezultatais, sudaro šalių rikiuotę pagal verslo aplinkos palankumo kriterijų. Verslo aplinkos reitingo modelis apima 10 verslo aplinkos veiksmių, vertinamų pagal nustatytus kriterijus, analizę. Vertinimas vykdomas pagal trijų lygių kriterijus. Įverčiai pagal pirmojo lygio kriterijus agreguojami iki įverčių pagal trečiojo lygio kriterijus. Remiantis įverčiais, pagal trečiojo lygio kriterijus, sudaroma šalių rikiuotė pagal verslo aplinkos palankumo kriterijų.

Verslo aplinkos palankumo balo skaičiavimai atliekami keliais etapais. Pirmiausia, pagal kiekvieną iš 91 pirminių (pirmojo lygio) kriterijų skiriami įverčiai vertinimo skalėje nuo 1 (labai blogai verslui) iki 5 (labai gerai verslui). Agreguotasis kiekvieno verslo veiksmio įvertis skaičiuojamas kaip verslo veiksmiui priskirtų pirminių kriterijų įverčių vidurkių suma. Kai kuriems pirmojo lygio kriterijams yra priskirtas reikšmingumas. Visi antrojo lygio kriterijai turi vienodą reikšmingumą ir kiekvienas lemia 1/10 arba 10 proc. galutinio rezultato vertės. Rodikliai, kurių įverčiai gaunami naudojant oficialią statistiką, surikiuojami nuo didžiausios reikšmės iki mažiausios. Tada visos galimos reikšmės padalinamos į penkias lygias dalis (kvantiliai). Šalims, kurių vertinamasis rodiklis patenka į pirmąjį kvan-

tilį, skiriamas maksimalus įvertis – 5 balai. Šalims, kurių rodiklis patenka į penktąjį kvantilį, skiriamas minimalus įvertis pagal vertinamą rodiklį – 1. Analogiškai balai skiriami ir 2, 3, 4 kvantiliui priskirtiems rezultatams.

Kasmet publikuojamose „Heritage“ fondo ekonomikos laisvės tyrimo išvadose pateikiama tiriamų šalių rikiuotė, sudaryta pagal ekonomikos laisvės kriterijų. Ekonomikos laisvė apibrėžiama kaip fundamentali individo teisė valdyti savo turtą ir gauti iš jo naudos. Ekonomikos laisvės indeksas apskaičiuojamas pagal dešimties ją apibrėžiančių veiksnių vertinimo rezultatus. Kiekvienam veiksnui apskaičiuojamas įvertis pagal priskirtus kriterijus. Tuomet veiksnys vertinamas balais nuo 0 iki 100, kur 0 – prasčiausias įvertinimas. Kiekvienas iš vertinamų ekonomikos laisvės veiksnių turi vienodą reikšmingumą, todėl skaičiuojant galutinį šalies įvertį, kiekvienas veiksnio įvertis turi iki 10 proc. dydžio įtakos galutinio balo reikšmei.

Praktikoje taikomų metodų, skirtų verslo sąlygoms vertinti, analizė

Metodų, skirtų esamų verslo sąlygų palankumui vertinti, analizė atliekama dviem etapais. Pirmajame etape, remiantis moksline literatūra, išskiriami dažniausiai kritikuojami modelių ir metodikų vertinimo požymiai. Antrajame etape modeliai ir metodikos palyginami tarpusavyje, remiantis identifikuotais, dažniausiai kritikuojamais vertinimo požymiais.

Mokslinėje literatūroje paprastai nagrinėjami ir tarpusavyje lyginami Pasaulio banko ir Pasaulio ekonomikos forumo modeliai. 2007 m. atliktame taikomajame moksliniame tyrime „Verslo sąlygos ir jų gerinimas Lietuvoje“ nagrinėjama Lietuvos padėtis tarptautinių verslo aplinkos reitingų suvestinėse, sudarytose Pasaulio banko ir Pasaulio ekonomikos forumo. Apibūdinami abu vertinimo modeliai, kalbama apie jų vertinamų veiksnių panašumus. Abu modeliai aptariami kritiniu požiūriu (Titarenko *et al.* 2007).

Minėtame tyrime pabrėžiama, kad Pasaulio banko verslo sąlygų tyrimo „Doing Business“ dėmesys sutelktas tik į nagrinėjamų šalių sostines, dėl to prarandama reikšminga decentralizuotų šalių, tokių kaip Lietuva, periferijos verslo sąlygų informacija. Be to, dėl didelio analizuojamų šalių skaičiaus tyrimuose naudojami statistiniai duomenys dažniausiai keleriais metais vėluoja. Todėl galutiniai verslo sąlygų indekso rezultatai netikslūs, nors gali atspindėti ūkio pokyčius ir pasiektą pažangą (Titarenko *et al.* 2007).

Pasak B. Arruñados (Arruñada 2007), verslo sąlygų palankumo vertinimas, remiantis įvairiais modeliais, gali būti ne tik naudinga, bet ir žalinga patariamoji verslo politikos priemonė. Valstybių vadovai, ypač silpno ekonomikos

išsivystymo lygio šalyse, priima sprendimus verslo politikos klausimais, kurie kilstelėtų valstybės reitingą, tačiau nebūtinai naudingi šalies verslui ar biudžetui. Tokiu būdu šalių vyriausybės siekia pritraukti daugiau tiesioginių užsienio investicijų ilguoju laikotarpiu.

Kanados mokslininkai M. Rohamas, A. R. Gabrielyanas ir N. P. Archeris (2009) atliko studiją, kurioje Pasaulio banko modeliui pritaikė aibių teoriją. Tikslas buvo įrodyti aibių teorijos pranašumą vertinant verslo aplinkos elementus, nes verslo aplinkos komponentai negali būti apibūdinami vien klasikinėmis matematinėmis formuluotėmis, kaip tai atliekama Pasaulio banko tyrime.

Visi nagrinėjami verslo sąlygų vertinimo modeliai atnaujinami kiekvienais metais. Iš esmės nekeičiant pagrindinių vertinimo sričių ar kriterijų, metodikose patobulinami tik neesminiai veiksniai, neturintys didelės įtakos galutiniam rezultatui.

Dažniausiai pasitaikančios kritikos kryptys vertinant Pasaulio banko modelį – teisinė dalis. Išskirtinas kriterijų neapibūdinamumas matematiniais metodais, nes, taikant Pasaulio banko modelį, teisinės sistemos kokybė vertinama kiekybiniais metodais (Mohando 2009). Analogišką nuomonę išsako įvairūs teisės ekspertai, kritikuodami „Doing Business“ dėl skirtingų teisinių sistemų vertinimo remiantis ekonomikos efektyvumo rodikliais tiriamose šalyse (Marais 2008). Yra ir kitos krypties kritikos Pasaulio banko modeliui: D. Acemoglu ir kt. (2006) teigia, kad pagrindinis Pasaulio banko modelio trūkumas yra šešėlinės ekonomikos įtakos neišskyrimas.

Vertinant Pasaulio ekonomikos forumo pasaulinio konkurencingumo vertinimo modelį, kritika paprastai išsakoma dėl veiksnių vertinimo būdo, kuriuo remiantis, įverčiai aplinkos veiksniams skiriami daugiausia ekspertinio vertinimo būdu (Titarenko *et al.* 2007).

Kaip teigia U. Weitzelis ir S. Bernsas (2006), tiek Pasaulio banko, tiek Pasaulio ekonomikos forumo siūlomas vertinimas privalo būti kritikuojamas dėl skirtingo įverčių skyrimo principo. Turimas omenyje kiekybinis ir kokybinis abiejų modelių vertinimo būdas.

Nors mokslinėje literatūroje paprastai tarpusavyje lyginami tik Pasaulio banko ir Pasaulio ekonomikos forumo modeliai, „Heritage“ fondo Ekonomikos laisvės indeksui apskaičiuoti skirtas modelis nuolat minimas kaip atitinkantis verslo sąlygų palankumo vertinimo tyrimus (nors indeksas skirtas vertinti šalių ekonomikos laisvę, o ne konkurencingumą). Tačiau ekonomikos laisvės indeksas skaičiuojamas vertinant verslo aplinkos veiksnius, kurių palankumas iš esmės lemia ekonomikos laisvės lygį. Būtent todėl šis modelis taip pat priskirtinas prie modelių,

skirtų verslo sąlygų palankumui vertinti, ir įtrauktas į palyginamąją analizę.

„The Economist“ redakcijos padalinio EIU sukurtas verslo aplinkos reitingo modelis literatūroje minimas ir lyginamas su kitais modeliais rečiau dėl savo tyrimo aprėpties. Pagal šį modelį vertinama 82 šalių verslo aplinka, o pagal Pasaulio banko modelį lyginamos 183 šalys, pagal kitus modelius: „Heritage“ fondo – 179, Pasaulio ekonomikos forumo – 134 šalys. Mažiausia tyrimo aprėptis – pagal Šveicarijos Tarptautinio vadybos plėtros instituto (IMD) pasaulio konkurencingumo metraščio sudarymo modelį. Remiantis IMD modeliu, analizuojami tik 57 šalių duomenys.

Tačiau apibūdinant verslo aplinkai įtakos turinčių veiksmų vertinimą pagal kriterijus, mažiausią tyrimo aprėptį apimantis modelis analizuoja didžiausią verslo aplinkos veiksmų skaičių, turinčių įtakos verslo sąlygų palankumui. Pagal IMD modelį galutinis rezultatas skaičiuojamas pagal 245 kriterijus (rezultatai pagal papildomus 84 kriterijus pateikiami tik kaip papildoma informacija). Pagal EIU modelį vertinimas vykdomas pagal 91 kriterijų, Pasaulio banko modelio atveju – pagal 29 kriterijus, Pasaulio ekonomikos forumo modelio atveju – pagal 113 kriterijų, o remiantis „Heritage“ fondo modeliu skaičiuojama pagal 19 kriterijų.

Remdamiesi trumpai apibūdintomis visų vertinimo modelių ir metodikų kritikos kryptimis, išskiriame šiuos požymius, pagal kuriuos atliekamas modelių ir metodikų tinkamumo vertinimas:

- 1) kriterijų gama;
- 2) kriterijų grupavimas;

- 3) vertinimo būdas;
- 4) įverčių sintezavimas.

1 lentelėje pateikiamas nagrinėtų modelių ir metodikų tinkamumo vertinimas pagal identifikuotus vertinimo požymius.

Verslo sąlygų vertinimo modelių analizės apibendrinimas

Apibendrintai vertinant penkis analizuotus verslo sąlygų vertinimo modelius, išskiriami šie pagrindiniai bruožai ir tobulintini aspektai:

- 1) trys iš penkių palygintų modelių (EIU, IMD ir Pasaulio ekonomikos forumo) įverčių sintezavimui taiko kokybinius vertinimo metodus, kurie iš esmės yra subjektyvūs. Siekiant objektyvumo, siūlome įverčius pagal pirminius kriterijus skirti vadovaujantis tik kiekybiniais duomenimis;
- 2) pagal tris iš penkių palygintų modelių skaičiuojant galutinį rezultatą, įverčiai pagal skirtingų lygių kriterijus tikslinami reikšmingumo koeficientu. Tačiau nė viename modelyje nėra nurodyti reikšmingumo priskyrimo motyvai ir būdai. Siūlome modeliuose detalizuoti kriterijų reikšmingumo nustatymo tvarką;
- 3) objektyviausiai iš palygintų modelių įverčiai pagal pirminius kriterijus skiriami pagal Pasaulio banko verslo sąlygų vertinimo modelį, nes pasitelkiami arba oficialiosios statistikos, arba įstatymų normų duomenys. Kiekybiniai duomenys, kurie naudojami tyrime, renkami iš oficialiosios šalių statistikos arba paimami iš įstatymų normų;

1 lentelė. Lyginamoji modelių, skirtų verslo sąlygoms vertinti, analizė pagal vertinimo požymius (sudaryta autoriaus)

Table 1. Analysis of ease of doing business assessment models due to evaluation principles (made by author)

Analizės požymiai	Modelis				
	Pasaulio banko	Pasaulio ekonomikos forumo	IMD	EIU	„Heritage“ fondo
Kriterijų gama	29 pirminiai kriterijai	113 pirminių kriterijų	245 pirminiai kriterijai	91 pirminis kriterijus	19 pirminių kriterijų
Kriterijų grupavimas	10 grupinių kriterijų, 3 kriterijų lygiai	3 grupiniai kriterijai, 5 kriterijų lygiai	4 grupiniai kriterijai, 5 kriterijų lygiai	10 grupinių kriterijų, 3 kriterijų lygiai	10 grupinių kriterijų, 3 kriterijų lygiai
Vertinimo būdas	Kiekybinis vertinimas	Derinamas kiekybinių ir kokybinių metodų taikymas	Derinamas kiekybinių ir kokybinių metodų taikymas	Derinamas kiekybinių ir kokybinių metodų taikymas	Individualios įverčių pagal kriterijus apskaičiavimo formulės
Įverčių sintezavimas	Visų kriterijų reikšmingumas vienodas	4 lygio kriterijų reikšmingumas skirtingas, kitų lygių kriterijų – vienodas	Visų kriterijų reikšmingumas vienodas	1 ir 2 lygio kriterijų reikšmingumas skirtingas, kitų lygių kriterijų – vienodas	Visų kriterijų reikšmingumas vienodas

- 4) vertinamų veiksnių kiekis pagal skirtingus modelius smarkiai skiriasi (nuo 19 iki 245 kriterijų). Tendencinga, kad pagal modelius, taikančius kokybinius metodus, vertinamų veiksnių skaičius gerokai didesnis – 113, 245 ir 91 veiksnys lyginant su 19 ir 29 vertinamais veiksniais pagal modelius, taikančius kiekybinius vertinimo metodus. Siūlome koncentruoti vertinamus veiksnius, nes didelė jų dalis turi mažą reikšmę verslo sąlygų palankumui;
- 5) vertinamų veiksnių sudėtis pagal palygintus modelius mokslinėje literatūroje nėra kritikuojama, o jų įtaka verslo sąlygų palankumui nėra ginčijama;
- 6) pagal visus palygintus modelius taikomas kriterijų grupavimo metodas. Tokiu būdu supaprastinama įverčių apskaičiavimo sistema ir sudaromos prielaidos, esant būtinybei, įverčius pagal atskiras kriterijų grupes (grupinius kriterijus) tikslinti reikšmingumo koeficientais. Pagal grupinius kriterijus vertinami bendriniai verslo sąlygų palankumo veiksniai, atskiros sritys, turinčios įtakos verslo sąlygų palankumui. Grupiniai kriterijai sudaryti iš to grupinio kriterijaus specifika atitinkančių ir apibūdinančių kriterijų. Siūlome patobulinti kriterijų grupavimo principą: į vieną grupinį kriterijų nejungti pagal kiekybinius ir kokybinius metodus apibūdinamų veiksnių vertinimo kriterijų.

Išvados

1. Verslo sąlygos apibrėžiamos kaip kompleksiskai veikiančių politinių, ekonominių, kultūrinių, techninių ir socialinių veiksnių visuma, daranti įtaką verslo subjektui ir jo vykdomos veiklos efektyvumui.
2. Verslo sąlygų palankumo lygis šalyje turi įtakos tiesioginių užsienio investicijų apimčiai, todėl verslo sąlygų gerinimo politika – svarbus šalių tarpusavio konkurencijos dėl tiesioginių užsienio investicijų prioritetas.
3. Siekiant sumažinti investicijų į naujas rinkas riziką, atsiranda poreikis įvertinti ir palyginti skirtingų šalių verslo sąlygų palankumo lygį. Remiantis verslo sąlygų vertinimo modeliais, kasmet sudaromos šalių rikiuotės pagal verslo sąlygų palankumą.
4. Išanalizavę ir palyginę esamus verslo sąlygų vertinimo modelius, galime teigti, kad vertinimas naudojant esamą metodinį potencialą nėra pakankamai objektyvus. Kritiškas esamo metodinio potencialo vertinimas susijęs su kokybinių vertinimo metodų taikymu ir vertinamų veiksnių aibėmis.

Literatūra

- Acar, A. Z.; Zehir, C. 2010. The Harmonize Effects of Generic Strategies and Business Capabilities on Business Performance, *Journal of Business Economics and Management* 11(4): 689–711. doi:10.3846/jbem.2010.34
- Acemoglu, D.; Aghion, P.; Zilibotti, F. 2006. Distance to frontier, selection and economic growth, *Journal of the European Economic Association* 4(1): 37–74. doi:10.1162/jeea.2006.4.1.37
- Arruñada, B. 2007. Pitfalls to avoid when measuring institutions: Is Doing Business damaging business?, *Journal of Comparative Economics* 35: 729–747.
- Balkytė, A.; Tvaronavičienė, M. 2010. Perception of competitiveness in the context of sustainable development: facts of “Sustainable competitiveness”, *Journal of Business Economics and Management* 11(2): 341–365. doi:10.3846/jbem.2010.17
- Balkytė, A.; Peleckis, K. 2010. Mapping the Future Sustainable Competitiveness Resources: Aspects of Forests Ownership, *Journal of Business Economics and Management* 11(4): 630–651. doi:10.3846/jbem.2010.31
- Berglof, E.; Claessens, E. 2006. Enforcement and good corporate governance in developing countries and transition economies, *The World Bank Research Observer* 21(1): 123–150. doi:10.1093/wbro/lkj005
- Chlivickas, E.; Petrauskaitė, N.; Ambrusevič, N. 2009. Leading Priorities for Development of the High Technologies Market, *Journal of Business Economics and Management* 10(4): 321–328. doi:10.3846/1611-1699.2009.10.321-328
- Čiburienė, J.; Zaharieva, G. 2006. Tarptautinė prekyba kaip konkurencingumo veiksnys: Lietuvos ir Bulgarijos situacijos palyginimas, *Inžinerine Ekonomika – Engineering Economics* 49(4): 48–56.
- Devereux, M. P.; Lockwood, B.; Redoano, M. 2008. Do countries compete over corporate tax rates?, *Journal of Public Economics* 92(5–6): 1210–1235.
- Ginevičius, R.; Čirba, S. 2009. Additive Measurement of Market Concentration, *Journal of Business Economics and Management* 10(3): 191–198. doi:10.3846/1611-1699.2009.10.191-198
- Ginevičius, R. 2010. The effectiveness of cooperation of industrial enterprises, *Journal of Business Economics and Management* 11(2): 283–296. doi:10.3846/jbem.2010.14
- Keršulienė, V.; Zavadskas, E. K.; Turskis, Z. 2010. Selection of rational dispute resolution method by applying new stepwise weight assessment ratio analysis (SWARA), *Journal of Business Economics and Management* 11(2): 243–258. doi:10.3846/jbem.2010.12
- Krugman, P. R.; Obstfeld, M. 2006. *International economics: theory and policy*. Boston: Pearson Addison-Wesley. 680 p.
- Marais, B. 2006. Methodological limits of “Doing Business” reports, *Working Paper AED-2006-1*: 71.
- McLiesh, C.; Arizti, P. 2006. The doing business project, *MfDR Principles in Action: Sourcebook on Emerging Good Practices* 1: 107–111.
- Miškinis, A.; Lukaševičiūtė, E. 2009. Foreign direct investments: experience of central and eastern European countries, *Public Administration* 22(2): 42–54.
- Mohando, L. F. 2009. The World Bank doing business ranking of quality of justice: critical analysis, *Juridica International* 16: 201–215.

- Namwoon, K.; Kwaku, A. G. 2010. Using exploratory and exploitative market learning for new product development, *Journal of Product Innovation Management* 27(4): 519–536. doi:10.1111/j.1540-5885.2010.00733.x
- Reijan, J.; Hinrikus, M.; Ivanov, A. 2000. *Key issues in Defining and Analyzing the Competitiveness of a Country*. Tartu: Tartu University Press. 59 p.
- Roham, M.; Gabrielyan, A. R.; Archer, N. P. 2009. Fuzzy linguistic modeling of ease of doing business indicators, *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-based Systems* 17(4): 531–557. doi:10.1142/S0218488509006133
- Ruane, M. C. M. 2008. Attracting foreign direct investments: challenges and opportunities for smaller host economies, *Journal of International Business Research* 7(2): 65–74.
- Titarenko, V.; Zabielaite, J.; Rudzkis, R.; Rojaka, J. 2007. Verslo sąlygos ir jų gerinimas Lietuvoje, *Taikomojo mokslinio tyrimo ataskaita* 1: 132.
- Tvaronavičienė, M.; Kalašinskaitė, K. 2010. Whether Globalization in Form of FDI Enhances National Wealth: Empirical Evidence From Lithuania, *Journal of Business Economics and Management* 11(1): 5–19. doi:10.3846/jbem.2010.01
- Weitzel, U.; Berns, S. 2006. Cross-border takeovers, corruption, and related aspects of governance, *Journal of International Business Studies* 37(6): 786–806. doi:10.1057/palgrave.jibs.8400225
- Wijeweera A.; Villano, R.; Dollery, B. 2010. Economic growth and FDI inflows: a stochastic frontier analysis, *Journal of Developing Areas* 43(2): 143–158. doi:10.1353/jda.0.0059

THE ANALYSIS OF EASE OF DOING BUSINESS ASSESSMENT METHODS

M. Samoška

Abstract

The study deals with the ease of doing business assessment models. Analysed models describe conditions for doing business in a certain country that is being ranked and evaluated. However obvious need for improvement in methodology accrues while analysing five most known models in a comparative way. Different data aggregation principles differ the results (quantative and qualitative methods of aggregation) despite the factors that are evaluated in both models and are quite similar. After analysing all five methods we state critics about them and insights for possible improvement.

Keywords: competitiveness assessment, ease of doing business, World Bank, Economic Freedom Index.